

Imom Ismoil Al-Buxoriy qarashlarida ayollar bilan bog‘liq mavzularni o‘rganishning nazariy asoslari

Ulfatillayeva Sayyora Sobirjon qizi

O‘ZMU “Falsafa va mantiq” kafedrası doktoranti

Islomda ayol va erkak o‘rtasidagi tenglik birinchi marta din kelgandan keyin, Qur‘on oyatlari payg‘ambar tomonidan jamiyatga yetkazilganidan keyin paydo bo‘lgan. Qadimgi arab an‘analaridan farqli o‘laroq, ayollarning shaxsiyati va ijtimoiy mavqei huquqiy ye‘tirofqa sazovor bo‘ldi. Buning aniq doirasi Qur‘oni Karimning alohida suralarida va uning qator oyatlarida alohida belgilab berilgan. Shuningdek, ayollar haqida “Niso” surasi nozil qilingan. “Nur” surasining ko‘pgina oyatlarida ayollarning huquqiy maqomi bayon qilingan. Bularning barchasi ayollarga yangi qiyofa, yangi o‘zlik bag‘ishladi, ayollar huquqlarining barqarorlashuviga olib keldi. Avvalo, ayolning huquqlari doimiy, doimiy shartnoma asosida nikoh orqali tartibga solina boshladi. Nikohdan tashqari ayolning mulk huquqi ham tan olinadi boshladi. Ajralishdan keyin ayolning meros huquqi tan olingan bo‘lsa, islomgacha bo‘lgan davrda bundan ko‘proq ayollar jabr ko‘rgan. Islom dini nikohni muqaddas deb ye‘lon qilish, tomonlar o‘rtasidagi shartnomaga asoslanib, nikohdan keyin nikoh buzilgan taqdirda ayolning huquqlarini himoya qilish institutini olib keldi.

Islom ayollar va erkaklar tengligini keltirdi. Ayol deyarli jismoniy xususiyatlariga ko‘ra erkak bilan teng deb hisoblana boshladi, lekin to‘liq emas, balki huquq sifatida. Ba‘zan ular ikki ayolning guvohligi bir erkakning guvohligi bilan teng ekanligini ko‘rsatadilar va buni kamsitish deb hisoblaydiganlar ham bor. Lekin bunday emas. Ayolning butun jamiyat hayotida ishtirok etish imkoniyatlari hisobga olinadi. Boshqacha aytganda, ayolning farzand tarbiyasi tufayli yoki muayyan jismoniy holati tufayli butun jamiyat hayotida faol ishtirok etish imkoniyati yo‘q. Shuning uchun ular hisobga olinadi.

Lekin, umuman olganda, ayollarning jamiyat hayotidagi o‘rni va huquqlarini tan olish yo‘nalishida islom dini ilk bor an‘anaviy qabilaviy tartib-qoidalardan farqli yo‘ldan bordi, yangi huquqlarni ochib berdi va ayollar uchun shartli ajralish imkoniyatini tan oldi. Ya‘ni, agar nikoh shartnoma asosida bo‘lsa, u holda ayol ajralish huquqini shu yerda ro‘yxatdan o‘tkazish orqali kelajakda duch keladigan vaziyatdan chiqish yo‘lini olishi mumkin. Boshqa tomondan, erkak oilaning

ro'zg'origa mas'ul bo'lgani uchun unga oldindan taloq qilish huquqi berilgan bo'lsa-da, ayol qozi qarori bilan mahorni qaytarib berish sharti bilan taloq qilinishi mumkin. "Baqara" surasining 141-oyatida taloq qilingan ayollarga haq to'lash mo'minlarning burchi sifatida ko'rilgani bejiz emas. Avvalgi urf-odatlarda faqat erkak ajralish huquqiga ega edi, erkak bu jarayonning boshlanishini belgiladi.

O'z davrida arablarda qizlarni tiriklayin ko'mish odati bor edi. Bu kelajak ayolining qirg'ini edi. Uning yashash huquqi shaxsiy imtiyozlarga bog'liq. Islom kelishi bilan bu narsa bekor qilindi. Ikkinchidan, ayollarning himoyalaniish imkoniyatlari cheklangan edi. Jumladan, Hazrati Xadicha beva qolganidan keyin Muhammadga turmush qurishni taklif qilgan. Qaysidir ma'noda u uni qaram xodim sifatida ko'rdi. Uning u bilan keyingi nikohi hali ham ma'lum darajada erkak vasiyligini talab qildi. Chunki u jamiyatdagi iqtisodiy huquqlarini butunlay mustaqil amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch keldi.

Albatta, o'sha davrda mushriklar oilasida nufuzli ayollar, ma'lum jarayonlarga ta'sir o'tkazgan va hatto musulmonlar bilan to'qnash kelishga, rag'batlantiruvchi ishlar qilishga tayyor bo'lgan ayollar ham bo'lgan. Ammo bular umuman qonuniy tartibga solinadigan maqomlar emas edi. O'sha davrda bizda islom dini yo'q edi, bir qismida nasroniylikning bir tarmog'i bo'lsa, bir qismida boshqa dinlarning namoyon bo'lishi, zardushtiylik e'tiqodi bilan bog'liq diniy oqimlar mavjud edi. Uning so'zlariga ko'ra, ma'lum bir qirolning xotini yoki cho'risi uy sharoitida yetakchi rol o'ynashi mumkin edi. Ammo mulk, meros va ajralish huquqi haqida gap ketganda, o'sha paytda ayol butunlay huquqsiz edi. Yevropa va Qo'shma Shtatlardagi vaziyat bugungi kunda u qadar bo'rttirilgan emas. Jorj Sandning asarlari bilan tanishish kifoya, shunda siz uning ayollarning huquqlaridan mahrum bo'lgan tasvirini aniq kuzatishingiz mumkin. Erkak nomi bilan ayol huquqlarini himoya qiluvchi asarlar yozgani bejiz emas. Islom paydo bo'lgach, uni doimiy huquq qilib qo'ydi.

Ayollar mulk huquqini qo'lga kirita boshladilar, meros huquqidan foydalana boshladilar. Avvalgi davrlarda ayolning hech qanday meros huquqi yo'q edi, buni Islom o'rnatgan. Meros huquqini qo'lga kiritgach, xotin-qizlar mustaqil bo'ldi, iqtisodiy erkinlik tan olingach, u ko'proq mustaqillikka erishdi. Ba'zan ayollarning kiyim-kechaklari haqida, islom kirib kelganidan keyin ayollar yopilgan, haq-huquqlari ma'lum darajada cheklanganligi haqida ko'plab fikrlar bildiriladi. Bu aslida ayolni himoya qilish uchun qilingan qadam edi. Chunki ma'lum darajada ochiq kiyim kiygan ayollar ko'proq ta'qib va tazyiqlarga uchragan. Shuning uchun yashirish masalasi shu bilan bog'liq edi. Lekin shuni unutmaslik kerakki, islomning asosiy tamoyillaridan biri "Dinda zo'ravonlik yo'q!". Agar u ta'limotdan kelib chiqsa, uni zo'rlik bilan qo'llashning Islomga aloqasi yo'qligini o'z-o'zidan

ko'rsatadi. Ba'zan Islom dini haqida suhbat bo'lganda, ayolni kaltaklash masalasi Qur'onda nazarda tutilganiga ishora qilinadi. Islomda ayollarga nisbatan zo'ravonlik yo'q. Islom butun ayol huquqlarini ta'minlovchi va ayollarga o'ziga xoslik bag'ishlovchi namuna sifatida keldi.

Islom ayollarga birinchi o'rinni berdi. Ko'p hollarda oila a'zolari va aka-uka va opa-singillar meros uchun kurashdilar, ota-ona vafotidan keyin kim kuchliroq bo'lsa, u ko'proq merosga ega bo'ldi. Erklarda merosxo'r bo'lish ehtimoli ko'proq edi. Lekin Islom buni tartibga solgan. Endilikda har bir inson merosdan tegishli darajada foydalanish imkoniyatiga ega. Ayollarga shartli ajralish huquqining berilishi ayolning imkoniyatlarini ma'lum darajada kengaytirdi. Boshqacha aytganda, u qayerda jismoniy bosimga duchor bo'lsa, ayol u yerdan qochishga muvaffaq bo'lgan. Bu bugungi kun uchun odatiy bo'lib tuyulishi mumkin, lekin bu o'sha davr uchun katta inqilobiy islohot, o'zgarish edi.

Islom ayollarga birinchi o'rinni berdi. U o'z o'rnini bu huquq sizniki ekanligini ko'rsatdi, bu huquqdan qanday foydalanishni sizga qoldirdi. Keyinchalik ayollarga dinning asosiy tamoyillariga to'g'ri kelmaydigan cheklovlar qo'yildi. Ayollarning saylov huquqidan mahrum bo'lishi Islom diniga bevosita bog'liq emas edi. Bu islom dinining kirib kelishi bilan bog'liq edi. Hatto hadislarning o'zida ham ma'lum darajada do'zaxning katta qismi ayollardan iborat bo'ladi, degan payg'ambarimiz aytganlariga ham ishora qilganlar. Bu absurd narsa. Buni payg'ambarning aytishi mumkin emas. Jahannam kimdan iborat bo'lishini oldindan aytish ham mantiqqa to'g'ri kelmaydi. Bir nechta uydirma bor edi. Tasavvur qiling-a, payg'ambar bilan birga bo'lgan odamlar haqida hadislar juda kam. Shuning uchun bu masalalarda qarama-qarshiliklar mavjud. Lekin payg'ambarning o'zi sunnatlariga ko'ra, Islomda ayollarga munosabat asos qilib olingan. Islom payg'ambarining Hazrati Xadichaga bo'lgan munosabati, u zotga bo'lgan muhabbati, u bilan bo'lgan muomalasi, cho'rilariga bo'lgan xatti-harakatlari, ularni ozod qilish yo'lida qilgan qadamlari, ayollarga hech qachon zo'ravonlik qilmaganliklari, ularning barchasi aslida islomni sof tatbiq etish va qo'llash manzarasidir.

Islomda vaqtinchalik nikoh yo'q, Islomda nikoh muqaddasdir. Islomda vaqtinchalik nikoh yo'q, bu o'ylab topilgan narsa. Bu ma'lum darajada axloqsizlikni oqlashning afzal usulidir. Bu islomning Eron modelida yaqqol ko'zga tashlanadigan qadamdir. Bu muta nikohi deb ataladi, ko'proq siga deb nomlanadi. Bu vaqtinchalik nikoh deb hisoblanadi. Islomda nikoh muqaddas qilingan, marosim osmonda, Xudoning huzurida guvohlar ishtirokida o'tkazilgan. Ayolning erkakka sadoqatli bo'lishi va zino qilish Islomda eng og'ir jazolardan biri bo'lganligi sababli, u erkak va ayolga nisbatan qo'llanilgan.

Jazolar har xil, chunki ular jismoniy imkoniyatlariga qarab adolatli qo‘llanilishi kerak. Mohiyatan, zino nafaqat jazo chorasi, balki uning jamiyatda tarqalishining oldini olish va axloqiy namunani saqlab qolish uchun qo‘llaniladigan muhim qoidalardan biridir. "Majoziy ma‘noda aytilgan iboralar haqiqiy ma‘noda qo‘llanilganda vahshiylik kabi ko‘rinishni boshlaydi"

Islomda toshbo‘ron qilish yo‘q, amal ham yo‘q. Islomda Nasimiyning terisini olish degan narsa yo‘q, terini terishga fatvo yo‘q. Endi ba‘zi olimlar o‘g‘irlik uchun amputatsiya kabi qoida yo‘qligini ta‘kidlaydilar. Lekin u o‘tmishda ham, hozirgi paytda ham kesiladi. Bu majoziy ma‘noda eshitaladigan fikrning qo‘llanilishi. O‘g‘rining qo‘lini kesib, yana o‘g‘irlik qilmasligi uchun mo‘ljallangan. Ko‘pincha majoziy ma‘noda aytilgan bayonotlar haqiqiy ma‘noda qo‘llanilganda vahshiylik kabi ko‘rinishni boshlaydi. Xuddi bugun ISHID va boshqalar nima qilayotgani kabi, ayollarni sotish va ularni qiynash ham xuddi shunday. Bozorda ayolni qanday sotish mumkin? Namoz o‘qimaganlarni o‘ldirish, jamiyatdan ajratib qo‘yish degan narsa Islomda mutlaqo yo‘q, bular zo‘ravonlik va qo‘pollikdan boshqa narsa emas.

O‘qimagan jamiyat muammosi uning islom dinini ma‘lum darajada noto‘g‘ri tushunishi, islomdagi oyatlarni o‘zi xohlagancha talqin qilishi, uning majoziy ma‘nosi va asosiy mohiyatiga e‘tibor bermasligi bilan bog‘liq. Endi e‘tibor bering, islom olamida Payg‘ambarimizdan buyuk shaxs bo‘lmagan. Lekin u ham boshqalar kabi vafot etdi va mendan keyingi eng muhimi eng taqvodorlar ekanini meros qoldirdi. Shuncha imtiyozli mashadiylar, karbalaylar, hojilar, sayyidlar, mullalar, axundlar, mujtahidlar qayerdan paydo bo‘lgan? Payg‘ambar naslidanman degan va u zotning ismini taxmin qilgan minglab odamlar qayerdan paydo bo‘lgan? Haj masalasiga e‘tibor bersangiz, buncha soxta hojilar qayerdan paydo bo‘ldi? Islom dinini tom ma‘noda amalda tutib, uni tom ma‘noda tushunadigan, Qur‘onni faqat boshidan oxirigacha o‘qib, ma‘nosini tushunmay, tugatadigan kishilar ana shunday odamlardir. Lekin haqiqiy insoniy toifa uchun Qur‘onning har bir oyatida bir hikmat, inson uchun hidoyat, yo‘l bor. Bu yerda insonning axloqiy namunasi, axloqiy turmush tarzi mavjud. Bu hayot shaklini "Qur‘on shunday deydi, Allohning amri bor, unga amal qiladigan mahkum bor", deb tushunishning yana qanday izohi bo‘lishi mumkin? Lekin ko‘p hollarda odamlar Xudo o‘rniga o‘zlarini hukm qiladilar.

Dinning mohiyati bir chetda qolib, o‘ylab topilgan marosim birinchi o‘ringa chiqadi. Marosimlar ham dinda manbaga ega emas. Dinning asosiy talablaridan biri shundaki, odamlar bir-birlariga sababsiz hujum qilmasliklari, bir-birlarining huquqlariga tajovuz qilmasliklaridir. Qaysidir ma‘noda, albatta, qasos olish huquqi tan olinadi, lekin jabrlanuvchiga kechirimlilik huquqi ham tan olinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Sahihi Buxoriy sharhi. 1- jild. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2022. – 416 b.
2. Sahihi Buxoriy sharhi. 2 - jild. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2022. – 400 b.
3. Sahihi Buxoriy. Al-jome’ as-sahih. Ishonchli to‘plam. 1 – kitob. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008. – 712 b.
4. Sahihi Buxoriy. Al-jome’ as-sahih. Ishonchli to‘plam. 2 – kitob. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008. – 624 b.
5. Sayyid Abdulmojid G‘ovriy. Al-Vajiz fi ta’rif kutub al-hadis. – Bayrut: Dor Ibn Kasir, 2009.
6. Trimingem Dj.S. Sufiyskie ordeni v islame/ perevod s ang. A.A.Staviskoy, pod.red. i s.predpis. Sh.F.Akimushkina – M.: Nauka, 1989. – 328 s.
7. Tohir al-Jazoiriy al-Damashqiy. Tavjihu-n-nazar ila usuli-l-asar. Al-Matbu’ati-l-islomiY. – Halab, 1995. 1-juz. – 220 b.
8. Uvatov U. Muhaddislar imomi – Toshkent: Ma’naviyat, 1998.
9. Uvatov U. Imom Buxoriy. Buyuk allomalar – Toshkent: TIU, 2001.
10. Uzbekistan: a land of multifarious geniuses. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2013. – 360 bet